

SİYASAL BİR FELSEFE OLARAK LİBERTERYENİZM

Nevzat CAN*

Özet: Liberteryenizm olarak adlandırılan siyasal felsefeye göre, her insan kendi hayatının sahibidir. Hiç kimse başka birisinin yaşamı üzerinde tasarruf hakkına sahip değildir. İnsanlar nasıl yaşayacaklarına kendi özgür iradeleri doğrultusunda karar verirler. Hiç kimsenin kimseye efendi olma ve yine kimsenin kimseyi köle edinme hakkı yoktur. Başkalarının hayatları sizin onlara son vermeniz ya da onlar üzerinden yararlanmanız için değildir. Devlet insan açısından bilinen en tehlikeli kurumdur. Devletin biricik görevi insan haklarını teminat altına alarak insanları başkalarının saldırılarından korumaktır. İnsanların devlet tarafından korunması gereken temel hakları, hayat hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkıdır.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, devlet, mülkiyet, hak, köle, efendi

Siyaset felsefesi, daha çok, devlet nedir? Devletin doğası nedir? Kimin ya da kimlerin toplumu yönetme hakkı vardır? Yönetenle yönetilen arasındaki ilişkiler nasıl olmalıdır? türünden sorulara cevap aramaktadır. Ancak devletin doğası, iktidarın neliğine ilişkin sorular yalnızca siyaset felsefesi tarafından değil, siyaset bilimi tarafından da ele alınıp cevaplandırılmaya çalışılmaktadır. Yine de, siyaset biliminin inceleme alanı daha çok olanla yani ontolojik bir sahayla sınırlandırılırken; siyaset felsefesinin sorgulamaları, hem olana ve hem de olması gerekene yöneliktir. Geleneksel olarak siyaset bilimi, devletin oluşumu, karakteri ve amacıyla ilgili konular çerçevesinde ortaya çıkarken¹ siyaset felsefesi, öncelikli olarak sitenin 'gerçek' siyasetinde özsel olarak içerilmiş olan deneyim ve düşüncelerin doğası ve nasıl olmaları gerektiğine ilişkin incelemeler etrafında belirginlik kazanır.

Siyasal düşünceler tarihine şöyle bir göz attığımızda, yukarıda belirlemeye çalıştığımız soru ve ihtimallerin aslında devletle toplum arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alındığı ve cevaplandırılmaya çalışıldığını görürüz. Bütün bu soruların aslında siyaset bilimi ve siyaset felsefesinin ortak olarak ele alabileceği temel konulara ilişkin olduğu söylenebilir. Bu nedenle hem siyaset bilimi hem de siyaset felsefesinin inceleme alanlarının şu iki temel soruya indirgenerek ele alınma imkânından söz edilebilir. Bunlar da: En iyi yönetim biçimi nedir? 'Toplumla devlet arasındaki ilişkiler nasıl olmalıdır?' şeklinde sorulan sorulardır. Siyaset felsefesi ve siyaset biliminin incelediği konular, Sokrates'ten beri düşünce tarihinin hemen hemen her büyük düşünürünün ilgi alanına girmiş ve o düşünürler tarafından tartışılmıştır. Tarih içerisinde bu konuların tartışılması toplumdan topluma, kültürden kültüre ve tarihteki değişik dönemlere göre farklı şekiller almış olmasına rağmen her durum ve koşulda sorun olmaya devam etmiştir. Bu gün de düşünen ve

* Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe ABD

¹ J. Blondel, 'Political Science', Jessica Kuper (edit), **Political Science and Political Theory**, Routledge&Kegan Paul, London, 1987, s. XI

sorgulayan insanlar açısından bu sorunlar büyük önem arzetymekte ve geçeryliliklerini korumaktadırlar. Siyasal ve toplumsal akımların bu sorunlara çözümy arayışlarının temele aldıkları ilkeler doğrutusunda olduğu herkesin malumudur. Biz de bu makalede çağdaş siyasi-felsefi bir akım olan ‘liberteryenizm’ (libertarianism)’in bu sorunları nasıl ele aldığını belirleyerek söz konusu akımın temel tezleri üzerinde duracağız.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl klasik liberal mirasın bir devamı olan liberteryenizm, bir yirminci yüzyıl siyasal felsefesidir.² Liberalizmin yirminci yüzyılda geçirmiş olduğu anlam değışikliklerinden dolayı ‘sol’ düşünceleri savunanlara A.B.D.de liberaller denilmeğe başlanması üzere, klasik liberal geleneğin takipçisi olanlar, kendilerini ve düşüncelerini ‘liberaller’den ayırmak için ‘liberteryenizm’ kavramını kullanıyorlar.³ Genel olarak aynı kavram altında değerylendirilmelerine rağmen liberteryen düşünürleri çoğunlukla aynı görüşte olan bir bütün ya da grup gibi düşünmemek gerekir. Çünkü bu düşünürler arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Hatta bu filozoflardan herhangi ikisinin bile görüşleri aynı değildir. Yine de bu düşünürlerin hepsine liberteryen öğreti taraftarı denilmesi, onların genel anlamda, hayatın her alanına ilişkin sınırlamaları reddedip özgürlüğü temele alan asgari müşterekleri olması sebebiyledir. Liberteryenizm taraftarları, serbest pazar kapitalizmini ve hukukun egemenliğini (rule of law) savunup devletçiliğe ve kolektivizme karşı çıkarlar. Liberteryenizm olarak isimlendirilen siyasal felsefe, her insanın kendi hayatının sahibi olduğu ve hiç kimsenin başka hiçbir insanın hayatının sahibi olamayacağı ve bu durumun sonucu olarak her insanın kendi seçimlerine uygun bir biçimde eylemde bulunabilme hakkına sahip olacağı, diğer insanların aynı ölçüde kendi seçimleri doğrutusunda eylemde bulunabilme özgürlüklerini ihlâl edemeyeceğini savunmaktadır. Liberteryen düşünürlerden Milton Friedman, ‘Liberal için uygun araçlar, herhangi bir başka biçimin uygun olmadığını belirten gönüllü işbirliği ve özgür tartışmadır. İdeal olan, sorumlu bireyler arasında özgürce ve tartışma temeli üzerinde varılan tam fikir birliğidir’ demekte ve özgürlüğü liberalizmin en temel koşulu olarak değerylendirmektedir.⁴ Aynı liberteryen tezleri daha ayrıntılı olarak şu şekilde sunma olanağı da vardır:

Hiç kimse başka birisinin efendisi ve hiç kimse de başka birisinin kölesi değildir.⁵ Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz. İnsanların temel hakları, vazgeçilmez- devredilmez haklardır. Bu nedenle kölelik bir insanın özgür olma hakkını ihlâl ettiğı ve onu başka birisinin aracı durumuna getirdiğı için her zaman gayrimeşrudur.⁶ Belli bazı doğal haklardan gönüllü olarak vazgeçmesi

² Chris Matthew Sciabarra, **Ayn Rand**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1995, s. 266

³ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s. XIV

⁴ M. Friedman, **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev. D. Erberk-N.Himmetoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1988, s. 48

⁵ John Hospers, ‘**The Libertarian Manifesto**’, E.D.Klemke-A.D.Kline-R.Hollinger(edit), **Philosophy The Basic Issues**, ST Martin’s Press, New York, 1986, s. 486

⁶ Norman P. Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. M. Erdoğan-Y. Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 265

halinde kişi, bir anlamda ahlaki topluluktan ayrılmış ve kendi geleceğinin belirlenmesini başka birisinin ellerine bırakmış olur. Gönüllü kölelik sözleşmeleri, özgürlük ve tercih haklarından feragat etme girişimleridir. Başka birisinin aracı durumunda olan insanın kendi hayatını yönlendirebilme olanağı yoktur. Oysa kendi hayatımı nasıl yönlendireceğim hakkında tek karar verecek olan kişi benim. Tıpkı senin hayatının nasıl yönlendirileceği konusunda tek karar verecek olanın sen olman gibi. Seni (gücüm olsa bile) kendime köle etme hakkım ve kendimi de sana köle etme hakkım olmadığı gibi senin de beni köleleştirerek bana efendi olma hakkın yoktur. Kölelik, çoğunlukla bir insanın diğer insan veya insanları zorla egemenliği altına alması ve bir alet gibi kullanmaya çalışmasıdır. Eğer insan başlı başına bir değer olarak değil de herhangi bir güç, otorite ya da kişiye dayalı olarak tanımlanmaya çalışılırsa insanı köle olmaktan kurtarma olanağı yoktur. İnsanı ruh-beden ayırımına tabi tutarak, bir yönüyle ayrı bir dünya görüşü, ideoloji veya dine ait olduğunu söylemek de insanı köleliğin prangalarından asla kurtarmayacaktır. Hiç kimsenin başka bir insanın hayatına sahip olma hakkı olmadığı gibi başka bir insanı köleleştirme hakkı da yoktur. Köle edinme, kuvvet ve baskıya dayalı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Efendi, kendisini, köle üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipmiş gibi düşünür ve bu doğrultuda eylemde bulunur. Ancak köleliği yalnızca geçmiş tarihlere özgü olarak düşünmemek gerekir. Çünkü modern dünyada köleleştirmenin yolu ve yordamı değişmiş olsa bile köle-efendi ilişkisi devam etmektedir. Liberteryenizm, hiç kimsenin başka birisinin bütün hayatını egemenliği altına alıp ona sahip olmak için ya da o insanın hayatının her hangi bir kısmına sahip olabilmek amacıyla güç kullanma hakkına sahip olmadığını savunur. Diğer insanların hayatları, sizin onları satmanız veya onlara son vermeniz için değildir.

Liberteryen öğretiyeye göre, hiçbir insan başkalarını alet olarak kullanamaz ve kendisini de başkalarına alet olarak kullandırmamalıdır. İnsan, başka hiçbir nedenle değil, kendi başına bir değer olduğu için bir nesne yerine konmamalıdır. Ancak bir ülkede ekonominin bütün ipleri devletin elindeyse ve devlette varlığının teminatı olarak bazı insanları görüyorsa, bu insanların her türlü istek ve arzuları devletin yetkililerince hiç tereddüt edilmeksizin yerine getirilebiliyorsa orada da bir kısım insanların -hatta bu insanlar o ülkenin nüfusunun çoğunluğunu da oluşturabilir- alet olarak kullanıldığında hiç şüphe yoktur. Devlete ekonomik işlemleri düzenleme yetkisi vermek, iktidarın merkezileşmesinin önünü açar. Hatta bu yetki kötüye kullanıldığı andan itibaren Hayek'in ünlü deyişiyle piyasa düzenlemeleri 'köleliğe giden yolda' ilk adım olur. Hükümetler ekonomik hayatı ne kadar çok denetleyebilirlerse hayatımızın bütün yönlerini de o ölçüde denetleyebiliyor olacaklar. Bu nedenle ekonomik özgürlükler, yurttaşlık haklarımızı ve siyasi özgürlüklerimizi korumak için gereklidir.⁷

Bütün bu sözü edilenlerin yanı sıra, eğer benim kendime eğlence olsun diye ya da zevkimi karşılamak amacıyla elde etmek istediğim bir şey için ödeme yapabilmemi kolaylaştırmak amacıyla zorla başka birisinden para almaya hakkım varsa, eşit derecede onun da kendi ihtiyaç veya zevkleri için benden zorla para

⁷ Friedrich Hayek, **The Constitution of Liberty**, Routledge and Kegan Paul, London, 1960, s. 121

almaya hakkı yok mudur? Belki o, sırayla, devletin, onun müzik grubunu ya da yeni arabasını veya deniz kenarında yapmış olduğu bir evi ekonomik açıdan desteklemesini isteyebilir. Devletin, uyruklarının hayatına müdahale etmesinin bir hak olarak görüldüğü ve onların her yönüyle devlete bağlı kalmaları gerektiğinin savunulduğu, bu durumun sürekliliğini sağlamak amacıyla çeşitli yasal dayanaklar ileri sürülerek onların bağımsızlaşmalarının engellendiği toplumlarda insanlar, daha çok her şeyi devletten beklerler ve onların beklentilerinin karşılanmasını da devletin görevi olarak düşünürler. Bu durum da devletin insan haklarını ihlâl etmesinin önemli bir dayanağı haline gelmekte ve devletin bu hak ihlalleri meşru olarak kabul edilmektedir. Oysa ne devletin ne de herhangi bir bireyin başkalarının haklarını gasbetme hakkı yoktur. Eğer benim bir başkasından bir takım hilelere başvurarak para, bilgi vb. türünden şeyleri tırtıklamaya veya koparmaya hakkım varsa, niçin başka birisinin de benden benzeri şeyleri tırtıklama hakkı olmasın? Eğer ben ahlaki anlamda bir yamyam isem niçin başka birisi de aynı şey olmasın?

Hiçbir insan başka bir insanın gönül rızası olmaksızın onun hayatı üzerine ipotek koyamaz.⁸ Ben, senin hayatın, çalışman (işin) ya da senin çabanın ürünlerinin benim olduğunu iddia edemem. Bir insanın emeğinin ürünü, kendisininmiş gibi onu takip eden ve elde etmek için onun peşine düşen her otlakçı ya da başkalarının sırtından geçinen insanların kolayca ulaşabileceği bir hedef olmamalıdır. Dikkatli bir şekilde düzenlenip ekilerek yetiştirilmiş olan bir bahçenin ürünleri, yoldan geçen ve olgunlaşmış meyveye istek duyan herhangi bir kişinin koparması için olmadığı gibi devletin o bölgede bulunan temsilcilerinin belirlemiş oldukları çeşitli amaçlar uğruna harcamaları için de değildir. Yaralanmış olan annesi için bile kullansa, bir soyguncunun sizin paranızı çalması doğru değildir. Hatta o paranın devlet eliyle zorla sizden alınarak hasta ya da yaralanmış olanlara verilmesi bile doğru değildir. Gerçi liberal siyasi ve sosyal eşitlikçiler, doğuştan engelli olanların ya da toplumsal koşullar nedeniyle dezavantajlı konumda bulunanların durumlarının telafisi için insanların yapmış oldukları serbest değiş tokuşun en azından vergilendirilebileceğini desteklerler⁹ ama liberteryen düşünürler, kişileri emek ve sermayelerinin mutlak sahipleri olarak kabul ederler.

Açıkça görülüyor ki liberteryen öğretisi, insan hakları görüşü içerisine yerleştirilmektedir. Her insan, kendi hayatını kendi yaptığı seçimler doğrultusunda yaşama hakkına sahiptir, diğer insanların kendi hayatlarını kendi seçimleri doğrultusunda yaşama eşit hakkına sahip oldukları gibi. Nozick'e göre en önemli hak, kişinin kendi üzerinde sahip olduğu haklardır yani kendi kendisinin sahibi olma düşüncesini oluşturan haklar. Kendi kendisinin sahibi olma düşüncesindeki 'kendi'nin bütünüyle dönüşlü anlamından kaynaklanan bir önemi vardır. Bu, sahip olan ve olunanın aynı kişi olduğu anlamına gelir.¹⁰ Kendi kendisinin sahibi olma düşüncesinin temeli, kölelikle bir karşılaştırma yapılarak daha iyi anlaşılabilir.

⁸ John Hospers, a. g. e. s. 487

⁹ Will Kymlicka, **Contemporary Political Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 104

¹⁰ G.A. Cohen, 'Self-Ownership, World-Ownership, and Equality', F. Lucash(ed.) **Justice and Equality: Here and Now**, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1986, s. 110

Kendi kendisinin sahibi olmak, köle sahibinin köle üzerinde sahip olduğu haklara, insanın kendi kişiliği üzerinde sahip olmasıdır. Kendi kendisinin sahibi olmaya ilişkin daha kapsamlı bir kavrayış, ‘kendi kaderini belirleme hakkı’ olarak da adlandırılabilir.

Yukarıda ifade edildiği gibi insanın tüm hakları açık ve kesindir. Her insan yaşama hakkına sahiptir. Bir insanın yaşama hakkının elinden alınmaya çalışılması, diğer insanların böyle bir amacı gerçekleştirmek için, yaralamak, zor kullanmak v.b. her türlü girişimleri yaşama hakkının ihlâl edilmesi anlamına gelir ve asla kabul edilecek bir durum olarak düşünülemez. Her insan özgürlük hakkına sahiptir. Başkalarının zorlayıcı eylemleri olmaksızın kendisine açık alternatiflere uygun bir şekilde hayatını düzenleyip o doğrultuda eylemde bulunabilme hakkına sahiptir. Her insanın hayatı ve kararları, ne türden olursa olsun dış güçlere değil bizzat kendisine bağlıdır.¹¹ Siyasal anlamda özgürlük, bir insanın yapmak istediği şeylerden onu engellemek için siyasal otoritenin koymuş olduğu zorlama ya da mecburiyetlerin olmaması halidir. Bu tür bir özgürlük kavrayışı, bireyin takip edebileceği çeşitli etkinlikler ve yürümek istediği değişik yollar arasında yansızlığı dile getiren bir izin ya da ruhsat anlamındadır.¹² Ahlâki anlam da ise özgürlük, genellikle bir kişinin alternatifler karşısında başkalarını da seçip yapma olanağı varken yalnızca birisini gerçekleştirmenin ahlâki sorumluluğu olarak düşünülmektedir.¹³

Her insan mülkiyet hakkına sahiptir. Hayatını idame ettirmek için çalışmak ve emeğinin ürünlerini biriktirmek hakkına sahiptir. İnsanlar, çoğunlukla hayat ve özgürlük haklarını savunurlar fakat mülkiyet haklarına önem vermezler oysa mülkiyet hakkı da diğer iki hak gibi temel haktır. Aslında mülkiyet hakkı olmaksızın diğer haklar olanaklı değildir. Mülkiyet hakkından yoksun olmak demek, yaşamak için gerekli olan aletlerden yoksun olmak demektir. İnsanoğlu hayatını kendi çabalarına dayalı olarak devam ettirebileceğinden, kendi emeğinin ürününe sahip olma hakkı olmayan insan, kendi hayatını devam ettirmek için hiçbir alete sahip değil demektir. Emeğinin ürünleri başkaları tarafından gasp edilen insan bir anlamda köledir.¹⁴

Paranızı ya da zamanınızı nasıl harcayacağınız ya da nasıl harcamanız gerektiği konusunda benim karar verme hakkım yoktur. Ben ancak kendim için karar verebilirim, senin için ya da komşum için değil. Yapmış olduğun hayat-tarzı seçiminden dolayı sana acıyabilirim ve onun sana sağladığı şeyler konusunda, eğer beni dinleyecek olursan, seninle konuşabilirim. Fakat seçmiş olduğun hayat tarzını değiştirmen için sana zor kullanma hakkım yoktur. Kazandığın parayı nasıl harcaman gerektiğine ilişkin karar verme hakkım olmadığı gibi. Parayı bir yardım kurumuna bağışlaman için sana ricada bulunabilirim ve sen bir futbol maçına

¹¹ Isaiah Berlin, **Liberty**, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 178

¹² Ronald Dworkin, ‘**No Right to Liberty**’, M.Rosen & J. Wolff,(edit), **Political Thought**, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 131

¹³ David Widerker, ‘**Libertarianism and Frankfurt’s Attack on The Principle of Alternative Possibilities**’, Gary Watson (edit), **Free Will**, Oxford University Press, Oxford, 2004, s. 177

¹⁴ Ayn Rand, **The Virtue of Selfishness**, New American Library, New York, s. 110

gitmeyi tercih edebilirsin. Sizin bu kararınız konusunda çeşitli alternatifleri sizin önünüze getirerek sizi rahatsız etmiş olabilirim ancak paranızın nereye harcanacağı konusunda nihai kararı verecek olan elbette sizsiniz. Çünkü zora başvurarak sizin paranızı alıp herhangi bir yardım kurumuna bağışlama hakkım yoktur. Böyle bir şeye teşebbüs etmek bir tür soygundur ki, eğer benim sizi soyma hakkım varsa, sizin de beni soyma hakkınız neden olmasın? Eğer benim hayat hakkım varsa, senin hayatını alma hakkım yoktur; eğer kendi emeğinin veya mülkünün ürünlerine sahip olma hakkın varsa, senin rızan olmaksızın onları senden alma hakkım yoktur. Bu hakların ihlâl edilmemesi, sel ve deprem gibi doğal afetlere karşı seni korumayı garanti etmeyecektir fakat seni diğer insanların saldırgan etkinliklerine karşı koruyacaktır. Bununla birlikte, bir kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerini gerekli kılan haklar, kişinin fizik doğayla olan ilişkilerini gerekli kılan haklar değildir.¹⁵ Bu haklar, devlet tarafından yaratılmış haklar da değildir.

İnsan hakları içerisinde en çok yanlış anlaşılan ve yanlış değerlendirilen aynı zaman da devletler tarafından çoğu zaman ihlâl edilen hak, mülkiyet hakkıdır. ‘Mülkiyet’ hiç şüphesiz yalnızca gerçek mal anlamında değildir. Mülkiyet, insanların ‘benim, bana ait’ diye nitelendirdikleri, elbise, araba, mücevher, kitap, makale v.b. türden her şeyi kapsamaktadır. Ancak niçin bireylerin tek tek mülkiyet hakları olsun? Niçin topraklara ve evlere herkes birlikte ortak olmasın? Evet, herkes bu düzenlemeye rıza gösterdiği müddetçe ve hiç kimse bu durumu kabul etmeye zorlanmadıkça bu bireysel hakların ihlâl edilmemesini içerir. Belli bazı sorunların üstesinden gelmek için –en azından bir süreliğine- ortak yaşamı hoşlanacak ve ona katılmak isteyecek çokça insan olacaktır. Bazıları çalışacak, bazıları çalışmayacak, bazılarının bir saatte yaptıklarını başkaları ancak bir günde yapabilecekler ve yine de onların tümü aynı geliri elde edebilecekler. Çok az insan kendilerinin birer dolap beygiri olduğunu fark edecek ve diğerleri ise onların sırtından geçinen asalak tipler olarak hayatlarını devam ettireceklerdir. Onlar, haklarının ihlâl edilmesini içeren bu durumdan ancak hoşnutsuzluk duydukları zaman kendilerini kurtarabileceklerdir. Gönül rızasıyla katıldıkları bu durumdan gönül rızasıyla ayrılacaklar ve hiç kimse onlara baskı uygulayamayacaktır. ‘Fakat niçin herkesin her şeyin sahibi olduğu söylenemesin? Hepimiz var olan her şeye sahip değil miyiz? Bazılarına göre bu çok hoş bir durum olabilir fakat bunun ne anlama geldiğini ayrıntılı bir şekilde çözümleyerek ortaya koymamız gerekir. Eğer herkes her şeye sahip olursa o zaman herkesin istediği her yere gitmeye, hoşlandığı her şeyi yapmaya, canı istediği her şeyi almaya ve eğer isterse onları tahrip etmeye; ekin ekip sonra da onları yakmaya, ayakaltına alıp çiğnemeye v.b. şeylere hakkı vardır.

Dünyaya herkesin sahip olduğu ya da kolektif olarak mülk edinilmesi gerektiği varsayımı, kendi kendisinin sahibi olma düşüncesinin değerini düşürecektir.¹⁶ Başkalarının izni olmaksızın bir şey yapamıyorsam nasıl kendi kendimin sahibi olduğum söylenebilir? Zaten pratikte herkesin her şeye sahip olabileceği şeklindeki bir durumun nasıl olanaklı olacağını hayal etmek bile zordur. Varsay ki, kendine ve ailene bir ev almak için para biriktirmiş bulunuyorsun ve

¹⁵ John Hospers, a. g. e. s. 488

¹⁶ Will Kymlicka, a. g. e. s. 122

sonunda kendine bir ev alabiliyorsun. Yine varsay ki, 'herkes her şeyin sahibidir' ilkesi uygulanıyor olsun. O zaman niçin sokakta başıboş gezen her hangi bir serseri, siz evinizde uykudayken ya da siz mutfakta yemek yerken sizi teslim almasın? Evde mevcut olan her şey aynı zamanda ona da ait olduğu için istediği her şeyi altüst etme hakkına niçin sahip olmasın? Bütün bu olup bitenden sonra yine de evin kendinize ait olduğunu düşüneceksiniz öyle mi? Siz o evin ne kadar sahibiyse başkaları da aynı derecede o evin sahipleridirler ve onların da o evi kullanma, satışı çıkarma hakları vardır. Eğer herkes yatak odasında yatmak isterse herkes için yeterince oda mevcut mudur? Bütün bu insanlar arasında en güçlü olan kazanmaz mı? Sonuç ne olacak? Hiç kimse hiçbir şeyden sorumlu değilse, mal-mülk kısa süre sonra tahrip olacak, yiyecek maddeleri savurgan bir biçimde kullanılıp tüketilecek, hayat için gerekli olan her türlü alet ve edevât işlevsiz bir duruma gelecektir. Bir ailenin kullanabileceği bir eve başlamak, hiç kimsenin kullanamayacağı bir evle bitecektir. Eğer, 'her şey herkese aittir' ilkesi benimsenmeye devam ederse artık hiç kimse ev ya da başka bir şey sahibi olamayacaktır. Siz herhangi bir yeri kendinize ev olarak seçeceksiniz ve başkaları sizin izniniz olmaksızın gelip orayı kullanabilecekler v.b.

İnsanın herhangi bir hakkı nasıl ihlâl edilebilir? Nihâi olarak yalnızca güç kullanımı aracılığıyla. Size bir takım önerilerde bulunabilirim, sizi ikna edebilirim, eğer beni dinlerseniz size yalvarabilirim fakat sizin haklarınızı ihlâl etmeksizin size zor kullanamam. Yalnızca zor kullanarak sizin özgürce verdiğiniz kararlarla sizin eylemleriniz arasındaki bağlantıyı koparabilirim. Bireyler arasındaki gönüllü ilişkiler, haklardan mahrum olmamayı içerir fakat cinayet, saldırganlık ve tecavüz gibi durumlar bunun dışındadır. Çünkü bu durumlar meydana geldiğinde ben sizi eylemlerimin rızasız bir kurbanı yapmış oluyorum. Şiddet ya da zor, diğer insanların rızasız ilişkilerini gerektiren bir davranıştır.

Liberteryenizme göre, devletin rolü, şiddeti başlatanlara karşı misilleme olarak şiddet kullanımıyla sınırlandırılmalıdır. Devlet, din, toplumsal organizasyon ve ekonomi gibi alanlara girmemelidir. Devlet, insan için bilinen en tehlikeli kurumdur. Hatta Murray Rothbard, devleti cisimleşmiş bir şiddet, bir cebir olarak düşünmektedir.¹⁷ Potansiyel olarak bir siyasi yönetim, insan haklarına yönelik en tehlikeli tehdittir; siyasi yönetim yasal olarak silahsızlandırılmış kurbanlara karşı fiziki zor kullanma konusunda hukuki bir tekeli elinde tutar. İnsan hakları da yalnızca fiziksel zorun kullanımı aracılığıyla ihlâl edilebilir. Yalnızca fiziksel güç aracılığıyla insan, hayatından mahrum edilebilir, köleleştirilebilir, emeğinin ürünleri elinden alınabilir, takip etmek istediği amaçlarından alıkonulabilir ya da rasyonel kararlarına karşı davranmaya zorlanabilir.¹⁸ Devlet, tarih boyunca insanların haklarını bir birey veya bir insan topluluğundan daha fazla ihlâl etmiş ve çığnemiştir. Devlet, insanları öldürmüş, onları köleleştirmiş, zorunlu işlere ve toplama kamplarına göndermiş, düzenli bir şekilde onları sömürmüş ve onların harcamış oldukları emeklerinin ürünü olan her şeyi onların elinden talan ederek

¹⁷ Murray N. Rothbard, **For a New Liberty: The Libertarian Manifesto**, Macmillan, New York, 1973, s. 15-18

¹⁸ Ayn Rand, **Capitalism: The Unknown Ideal**, New American Library, New York, 1967, s. 330

almıştır. Bireysel suçlulardan farklı olarak devlet, yakalama, yargılama ve tutuklama gücünü elinde bulundurmaktadır. Yine bireysel suçlulardan farklı olarak devlet, bir insanın hayatının her yönüne egemen olarak, ülkeyi terk etmenin dışında başvurabileceği herhangi bir merci kalmamacasına onu bütüncül bir biçimde muhasara altına alıp kuşatmaktadır. Tarih boyunca devletin sicili, herhangi bir bireyin sicilinden –hatta bu birey, merhametsiz bir şekilde bir grup insanı katletmiş olsa bile- daha kötü olmuştur. Aslında liberteryen öğreti, anarşizme paralel olarak devletin şiddete dayandığını kabul etmekte ve uyum içerisinde varlığını sürdüren topluma karşı bir dayatma olduğunu dile getirmektedir.¹⁹ Anarşistler ve liberteryenler, siyasal otorite ile baskının tüm biçimlerinin bireyin özgürlüğü üstünde haksız bir yük olduğunu ve bu nedenle bunlara direnilmesi gerektiğini savunurlar. Hem anarşistler hem de liberteryenler, toplumun sırtından geçinen ve doğal uyumu bozan asalak bir kurum olarak görürler devleti.

Liberteryen öğretinin taraftarlarına göre, devletin biricik özel rolü, yurttaşların haklarını diğer bireylerin saldırganlıklarına karşı korumaktır. Şüphesiz devlet saldırganlığı asla başlatan taraf olmamalıdır. Onun asıl rolü şiddeti başlatan her hangi bir kişiye karşı düzenleyici olarak misilleme niteliğinde şiddet uygulamaktır.

Eğer her bir insan sürekli olarak kendisini, mümkün olan saldırganlara karşı korumuş olsaydı, bu durumda, pratik hayatı göz önünde bulundurarak hatta muhtemelen kendisini öldürme girişiminde bulunabilecek, yaralayacak, sakatlayacak, soyacak olan birey ya da gruplara karşı korumak amacıyla, hayatının önemli bir bölümünü çeşitli fiziksel etkinliklere ve kendini savunma araçlarına vererek geçirmesi gerekirdi. Medeni bir hayat için gerekli olan bu nitelikleri kazanmak ve geliştirmek için çok az zamanı olacağı gibi, bilimde, tıpta ve sanattaki gelişmeler de muhtemelen olamayacaktı. Devletin işlevi bu sorumluluğu bireyin omuzlarından almaktır. Devlet, saldırganlara karşı bireyi korur ve şayet saldırganlar, herhangi bir bireye saldırırlarsa aynı zamanda onları cezalandırır. Devlet bu işi yapmada etkili ve kararlıysa bu durum, yurttaşlara kendi işlerine rahatsız edilmeksizin gitme imkânı ve hayatları açısından da sürekli bir şekilde korku duymaksızın hareket edebilme zemini sağlayacaktır. Tüm bu işlevleri yerine getirmek için elbette ki devlet, kendi sınırları içerisinde yurttaşları saldırganların saldırılarından korumak için polis gücünü, sınırları dışından gelecek olan saldırılara karşı da silahlı güçleri kullanmalıdır.²⁰ Bütün bunların ötesinde devlet kişinin yaşamına izinsiz girmeye kalkışmamalıdır ve girmemelidir, onun işini idare etmemeli, onun günlük etkinliklerini düzenlememeli, onun kişisel ahlâki ilkelerini ona emretmemeli ve hatta onun için bu anlamda birtakım kuralları tanımlamamalıdır. O zaman devletin işlevi ne olmalıdır? Kısaca söylenecek olursa devletin görevi, insan haklarını korumaktır.

Bu haklar da temelde şu şekilde özetlenebilir:

1) Hayat hakkı: Hayat hakkı bütün hakların kaynağıdır. Değer sırası bakımından en ilk ve temel olan hayat hakkı, doğal bir olgudur; ancak bu doğal

¹⁹ Peter Kropotkin, **The State: Its Historic Role**, Freedom Press, London, 1943, s. 37

²⁰ Ayn Rand, **For The New Intellectual**, New American Library, New York, 1968, s. 183

olgunun varlığı durumunda birey öteki hak ve özgürlüklerin öznesi olabilir. Bu durum da hayatın korunmasının öncelik ve önemini ortaya koyar. Her kişinin yaşama hakkının kanun tarafından korunduğu düşüncesi, devlete yalnızca 'isteyerek' ölüme neden olmaktan kaçınma yükümlülüğü değil, insan hayatını korumak için zorunlu önlemleri alma ödevini de yükler. Böyle bir durumda devlet, bir tür aktif ve pasif olmak üzere çifte mecburiyet karşısında kalmış olur. Siyasal bir kurum olan devlet, insan hayatının teminatı olmalıdır. İnsanların yaşamalarının teminatı olmadığı müddetçe diğer haklarından söz etme olanağı olmaz. Bunun için de insanların hayatlarını koruyacak bir takım yasaların olması zorunludur. Liberteryenler, başkalarının güç kullanımına karşı insanları koruyacak bütün yasaları desteklerler. Örneğin, öldürmeğe, öldürme girişimine, sakatlamaya, dövmeğe ve fiziksel şiddetin her türüne karşı konulmuş olan yasaları desteklerler.

2) Özgürlük hakkı: Herhangi bir şekilde ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve barış amaçlı düzenlenen toplantı özgürlüğünü tehlikeye atacak yasalar olmamalıdır. Düşünceler, kitaplar, filmler ya da başka herhangi bir şey devlet tarafından sansür edilmemelidir. İfade özgürlüğü demek bir insanın düşüncelerini, siyasi iktidar tarafından baskı altında tutulma, müdahale edilme veya cezalandırılma tehlikesinden uzak olarak ifade etme hakkına sahip olması demektir. İfade özgürlüğü diğer insanların herhangi bir kişiye, düşüncelerini dile getirmek için kullanmak üzere bir konferans salonu, bir radyo istasyonu veya bir baskı makinesi sağlamaları demek değildir.²¹ İfade özgürlüğü, insan için kişisel ve toplumsal yaşamın getirdiği bütün sorunlara vermek istediği cevapları, kendi kendine seçme ve hazırlama, davranış ve işlemlerini bu cevaplara uygun hale getirme, doğru addettiğini başkalarına iletme olanağıdır. Bir başka ifadeyle, düşünce ve ifade özgürlüğü, insanın hiçbir engelleme olmaksızın serbestçe bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanamaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.²² Antony Flew, liberaller ve sosyalistler hükümet kısıtlamalarını desteklerken, liberterliğin 'bireysel özgürlüklere getirilebilecek her tür sosyal ve yasal kısıtlamalara karşı çıktığını' ileri sürer.²³ Hatta, bireyci liberteryen olarak kabul edilen Ayn Rand, siyasal anlamdaki özgürlüğün devletin zorlayıcı gücünden özgür olmanın dışında bir anlamı olmadığını vurgulamaktadır.²⁴ Stephen L. Newman ise liberter görüşü şu şekilde özetlemektedir: 'Liberteryenizm, siyasal iktidara aşırı düşmanlığı ve zalim bir aldatmacadan başka bir şey olmayan kamu çıkarını göz önünde bulundurmaya geri çevirmesiyle ayırt edilir. Liberteryenler siyasal iktidarı baskı ya da baskı tehdidi olarak tanımlarlar. O zaman, siyasal iktidar uygulamak, vatandaşlara karşı

²¹ Ayn Rand, **Capitalism: The Unknown Ideal**, s. 325

²² Bülent Tanör, **Türkiyenin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s. 89

²³ Antony Flew, **A Dictionary of Philosophy**, Fontana, London, 1979, s. 188

²⁴ Harry Binswanger, (edit), **The Ayn Rand Lexicon, Objectivism From A to Z**, A Meridian Book, New York, 1988, s. 181

devletin baskıcı potansiyelini kullanmak demektir... bunun sonucu olarak, siyasal iktidarla özgürlük uyuşmaz.²⁵

3) Mülkiyet hakkı: Liberteryenler, bireylerin mülkiyet haklarının kamulaştırılmasına, kutsal sayılan bir yönetici veya başka bir insanın eline verilmesine, soyguna, tecavüze, sahtekârlığa, çarpıtmaya, patent ve telif haklarının çiğnenmesine, yazılı ve sözlü iftiraya, onur kırıcı yayına v.b. karşı bireyleri koruyan yasaları desteklerler. Liberteryenlere göre mülkiyet hakkı, bütün hakların tek aracıdır. Mülkiyet hakkı olmaksızın başka hiçbir hak olanaklı değildir. İnsanoğlu hayatını kendi çabasıyla devam ettirebileceğinden, emeğinin ürününe sahip olma hakkı bulunmayan insan, hayatını devam ettirmek için hiçbir araca sahip değil demektir. Liberteryenler, mülkiyet hakkını diğer haklar gibi, bir nesneye yönelik bir hak değil eyleme ve o nesneyi üretmenin veya kazanmanın sonuçlarına yönelik bir hak olarak düşünürler. Mülkiyet hakkı bireyin herhangi bir mal-mülk kazanacağına bir garantisi değil, sadece kazandıklarına sahip olacağına bir garantisidir.²⁶

Liberteryenler, genellikle insanların temel hak ve özgürlüklerini koruyacak olan yasaları savunurlar ve bu yasaların basit bir şekilde dile getirilmesinden yanadırlar. Liberteryenler yasaları temelde üç grup içerisinde sınıflandırmaktadırlar. 1) Bireyleri kendilerine karşı koruyan yasalar; zina ve diğer cinsel davranışlar, alkol ve uyuşturucuya karşı yasalar gibi. 2) Cinayet, soygun ve diğer bireylerin saldırganlıklarına karşı bireyleri koruyan yasalar. 3) İnsanların başka insanlara yardım etmelerini buyuran ya da tavsiye eden yasalar. Bu tür yasalar, toplumsal dayanışmanın ve sosyal adaletin sağlanması için gerekli görülen, ekonomik durumu iyi olan insanlardan alınıp, toplum içerisinde daha fakir olan insanlara verilmek üzere bir takım yardımları teminat altına alan yasalarlardır.

Liberteryenler, ilk sınıf yasaları bütünüyle reddetmektedirler. Başka birisine zarar vermeyen davranış, bütünüyle bireyin kendi sorunudur. Bu nedenle sarhoş olmaya karşı yasalar olmamalıdır çünkü sarhoş olmak ya da olmamak bireyin kendi kararıdır. Ancak sarhoş iken araba kullanmaya karşı yasalar olmalıdır. Çünkü alkollü sürücü, herhangi bir taşıt yolunda diğer bütün sürücüler açısından bir tehdit durumundadır. Bu nedenle alkollü iken araba kullanmak, yasaların sınıflanmasında ikinci sınıfın içerisine girer. Benzer bir biçimde, çocuklara uyuşturucu madde satışının yasaklanması hariç, uyuşturucu madde alan-kullanan insanların durumu başkaları açısından bir tehdit oluşturmadığı müddetçe uyuşturucu maddeleri yasaklayıcı yasalar da olmamalıdır. Uyuşturucu bağımlılığı, henüz çözümü bulunamamış olan psikolojik bir sorundur. Uyuşturucu bağımlılarının neden oldukları toplumsal zararın çoğu, onların alışkanlıklarını devam ettirmek için gerçekleştirdikleri hırsızlıklarının sonucudur ve yasal açıdan suç hırsızlıktır, uyuşturucu bağımlılığı değildir. Liberteryenlere göre, eğer uyuşturucu alım satımı serbest edilmiş olsa, o alanda yaşanan alım-satım trafiği yaşanmayacak hatta yasağa karşı duyulan ilgiden dolayı artmakta olan yeni uyuşturucu bağımlılarının sayısı

²⁵ Stephen L. Newman, **Liberalism at Wit's End: The Libertarian Revolt against the Modern State**, Cornell University Press, Ithaca, N. Y. 1984, s. 41

²⁶ Ayn Rand, **a. g. e. s. 322**

azalacak ve ülke de bu alanda hem ticaretten ve hem de vergilerden kazanç sağlayacaktır.

Liberteryen öğretinin savunucularına göre yasalar, yalnızca ikinci sınıfla yani bireyleri, diğer bireylerin saldırılarına karşı koruyacak olan yasalarla sınırlandırılmalıdır.²⁷ Bu yasaların işlevi, insanları diğer insanların tecavüzünden korumaktır. Daha önce dile getirdiğimiz gibi bu, liberteryenlere göre, devletin biricik işlevidir. Devlet, bu anlamda yalnızca bir hizmetçi durumundadır. Devlet, bireyleri birbirlerinin tecavüzüne karşı korurken, bu işlevini çeşitli şiddet ve işkence tekniklerini kullanarak yerine getirmemelidir. Objektif hukuk kuralları çerçevesinde işlem gören devlet, saldırgan olan bireylere karşı hukuk kurallarını uygulayarak onların başkalarına olan tecavüzlerini önlemelidir.

Liberteryenler, yasaların üçüncü sınıfını da bütünüyle reddetmektedirler. Hiç kimse başkalarına yardım etmek için zorlanmamalı. Hiç kimse günlük kazancının çok az bir bölümünü ya da aylık ücretinin bir kısmını herhangi bir kişiye yardım olarak vermesi için baskı altında tutulmamalı. Kimi devletler, insancılık ya da yurttaşlarını memnun etmek amacıyla bir kısım insanlardan aldığını başka bir kısım insanlara vermektedir. Oysa bu durum, hem çalışıp bir şeyler biriktiren insanların emeklerinin ürününe haksız bir biçimde el konulmasından dolayı çalışan insanların azmini zayıflatacak ve hem de hiçbir çaba göstermeksizin başkalarının emeklerinin ürünlerinden yararlanan insanları daha da tembelleştirecek ve böylece bir kısım insanın hakları çiğnenmiş olacak, diğer yandan hemen hemen herkesin hayat standardında bir düşüklük de meydana gelecektir. Bütün bu yasalar, liberteryenlerin ahlâki yamyamlık (moral cannibalism)²⁸ dedikleri şeyi oluşturur. Bir yamyam, fiziksel anlamda başka insanların etiyle hayatını idame ettiren kişidir. Ahlâki yamyam da diğer insanların ruhlarında hakkı olduğuna inanır yani diğer insanların harcamış oldukları çaba, zaman ve üretme yetileri üzerinde ahlâki bir talepte bulunabileceğine inanır. Hatta bu tür insanlar, başkalarının emeklerinin her türü üzerinde hak sahibi olduğunu düşünürler. Yasaların da bu sözde haklarının kendilerine teslim edilmesini öngöreceği şekilde düzenlenmesini isterler. Bir kişinin ihtiyaç duyduğu ya da arzu ettiği her şeyi kendi hakkı olarak istemek ya da hakkı olduğunu iddia etmek moda haline gelmiş bulunuyor. Böylece, çoğu insan, bir iş sahibi olmanın kendi hakkı olduğunu, bedava yiyecek ve giysi sahibi olmanın, ücretsiz tedavi görme ve uygun bir eve herhangi bir karşılık ödemeksizin sahip olmanın kendi hakkı olduğunu düşünmektedir. Bütün bu şeyleri herkesin aynı şekilde isteyip isteyemeyeceği sorulduğu zaman bu türden düşüncelere sahip olan insanlar, genellikle evet diye cevap vereceklerdir. Ancak, tüm bu istenenlerle alakalı önemli bir sorun çıkmaktadır karşımıza: Yukarıda sıralanan ve daha da sıralanacak olan tüm bu şeyler kimin kesesinden karşılanacaktır? Bu sayılanlar, hiçbir çaba göstermeksizin bedava olarak elde edilmemektedir. Bu mal ve hizmetler, yalnızca insanların emeklerine dayalı olarak üretilmektedir. Öyleyse bu mal ve hizmetleri kim hangi şartlar altında sağlayabilecektir?

²⁷ John Hospers, **a. g. e. s.** 491

²⁸ Ayn Rand, **Atlas Shrugged**, New American Library, New York, 1992, s. 925

Bu ya da şu şeyi bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bedava hizmet olarak talep eden herkesin bilmesi gereken bir durum var ki yeryüzünde insan yapımı olan her şey, insanın emeğinden bağımsız olarak düşünülemez. İnsanın emeğinin ürünü olan mal ve hizmetler, insanın zaman ve çabasının harcanmasının bir sonucudur. Bu dünyada herhangi bir amaç gözetilmeksizin gerçekleştirilen bir şey yoktur. Eğer siz herhangi bir şeyi bedava olarak talep ediyorsanız, diğer insanların zaman ve çabalarının bedava olmasını talep ediyorsunuz demektir. Şayet insanlar, sizin onların emek ve zamanlarından hiçbir karşılık ödemeksizin yararlanmanıza gönüllü olarak rıza gösteriyorlarsa bu durumda herhangi bir sorun yok demektir fakat siz onların böyle davranmağa zorlanmış olmalarını talep ediyorsanız, bu durumda onların seçimi ve rızası olmaksızın onların haklarına müdahale etmiş oluyorsunuz. Ancak hangi hakka dayalı olarak bu insanlar, başkalarının emek ve zamanları üzerinde hak iddiasında bulunabiliyorlar? Bir şeyin bedava olmasını ummak, o şeyin ücretinin başkaları tarafından isteyerek ya da istemeyerek ödenmesini ummak demektir.

Sonuç olarak denilebilir ki, liberteryen öğretisi, insan hakları ve devletin rolü hakkında çokça soru, özellikle ekonomik konulara ilişkin sorular ortaya atmıştır ve bundan sonra da bu soruların sayısı artacak gibi görünmektedir. Devlet, sosyal güvence sağlayarak, çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarında ayarlama yoluna giderek, kiralara belli bir sınır getirerek, tekelleri idare ederek, ithalat ve ihracat alanının vergilendirme işlemlerini düzenleyerek, kişilerin işlerini garanti ederek ve sermayenin yönetimini elinde bulundurarak, ihtiyacı olana yardım elini uzatmalı mıdır? sorularına bir liberteryen, içtenlikle hayır cevabı verecektir. Çünkü herkese yalnızca kendi emeğinin ürünü vardır.

Abstract: The political philosophy that is called libertarianism is the doctrine that every person is the owner of his own life, and that no one is the owner of anyone else's life. No one is anyone else's master, and no one is anyone else's slave. Other men's lives are not yours to dispose of. No human being should be a nonvoluntary mortgage on the life of another. Every human being has the right to act in accordance with his own choice. Government is the most dangerous institution known to man. The only proper role of government, according to libertarians, is that of the protector of the citizen against aggression by other individuals.

Key Words: Philosophy, libertarianism, master, slave, government, right, property.

Kaynakça

- Antony Flew, **A Dictionary of Philosophy**, Fontana, London, 1979
- Atilla Yayla, **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992
- Ayn Rand, **Atlas Shrugged**, New American Library, New York, 1992
-, **Capitalism: The Unknown Ideal**, New American Library, New York, 1967
-, **For The New Intellectual**, New American Library, New York, 1968
-, **The Virtue of Selfishness**, New American Library, New York, 1964
- Bülent Tanör, **Türkiyenin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1991
- Chris Matthew Sciabarra, **Ayn Rand**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1995
- David Widerker, '**Libertarianism and Frankfurt's Attack on The Principle of Alternative Possibilities**', Gary Watson (edit), **Free Will**, Oxford University Press, Oxford, 2004
- Friedrich Hayek, **The Constitution of Liberty**, Routledge and Kegan Paul, London, 1960
- G.A. Cohen, '**Self-Ownership, World-Ownership, and Equality**', F. Lucash(ed.) **Justice and Equality: Here and Now**, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1986
- Harry Binswanger, (edit), **The Ayn Rand Lexicon, Objectivism From A to Z**, A Meridian Book, New York, 1988
- Isaiah Berlin, **Liberty**, Oxford University Press, Oxford, 2002
- J. Blondel, '**Political Science**', Jessica Kuper (edit), **Political Science and Political Theory**, Routledge&Kegan Paul, London, 1987
- John Hospers, '**The Libertarian Manifesto**', E.D.Klemke-A.D.Kline-R.Hollinger(edit), **Philosophy The Basic Issues**, ST Martin's Press, New York, 1986
- M. Friedman, **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev. D. Erberk-N.Himmetoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1988
- Murray N. Rothbard, **For a New Liberty: The Libertarian Manifesto**, Macmillan, New York, 1973
- Norman P. Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. M. Erdoğan-Y. Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2003
- Peter Kropotkin, **The State: Its Historic Role**, Freedom Press, London, 1943
- Ronald Dworkin, '**No Right to Liberty**', M.Rosen & J. Wolff,(edit), **Political Thought**, Oxford University Press, Oxford, 1999
- Stephen L. Newman, **Liberalism at Wit's End: The Libertarian Revolt against the Modern State**, Cornell University Press, Ithaca, N. Y. 1984
- Will Kymlicka, **Contemporary Political Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 2002